

Юбилярым саламлена

3. Учаевлан — 50 ий

Филологий наука кандидат Зиновий Васильевич Учаевын шочмыжлан тений 22 майыште витле ий темеш.

Зиновий Васильевич Волжский районысо Учимсола ялеш шочын. 1953 ийыште Н. К. Крупская лумеш Марий государственнй пединститутын литературный факультетшым тунем пытарен. Тиде ийынак тудым Наукым шымлыше марий институтышко пашам ышташ налыт. Варажым ик жап «Марий коммуна» редакцияште тырша. Но йылмым шымлыме кумылжо вияррак лийынат, аспирантурыш тунемаш пура. 1969 ийыште филологий наука кандидатлан диссертацийым арала. 1973 ий годсек Марий государственнй университетын доцентше.

Зиновий Васильевич марий йылме наукам вияндыме, марий писатель, поэт-влакын йылмыштым шымлыме шотышто шагал огыл тыршен. Тудын келге содержаниян статьяже-влак «Ончыко» журналеш да моло изданийлашат савыкталтыныт.

Марий лудшо-влак Зиновий Васильевичым пел курымаш юбилей дене шокшын саламлат. Лудшо йолташ-влаклан ме йылмым шымлыше тале ученынын у статьяжым темлена.

ОЙЫМ ЧОНЬМО СЫЛНЫЛЫК

Видео

Айдеме, мут мастар манмыла, пашаж денат, шонымыж денат мотор лийшаш. Тиде моторлыкым куштымаште да шарымаште сылнымутын куатше мучашдыме. Тудо лудшылан илыш сбраллыкым почын ончыкта, калык коклаш шара, айдемын шум-чонжым сылнылык деке мелын савыра, тудым эшеат келгын умылаш кумылжым ылыжта.

Литературын онар вий памашыже — мут. Мутын семжылан порсын гай лыжга куатым поэтический синтаксисын ятыр стилистический йонжо пуа. Предложенийым онгайын чонымылан кобра эн тыглай шомак шум-чоным ылыжта, куанаш, вургыжланаш, шыдешкаш тарата. «Ойырло мый дечем!.. Тачак Изинам кондем!..» — манеш Карпуш. Вара М. Шкетан воза: «Але марте коктын кок семын иленят гынат, Качыри Карпуш деч тыгай ойыртем мутым колын огыл ыле. Але марте Карпуш ватыжым йоратыде илыш гынат, тудо еш илышым пудыраташ йондымо пашалан шотлен ыле. Але марте Качыри, ойырлен каяш верештеш манын, шоналтенат огыл ыле. Шонен ыле: «Карпушын ораде ушыжо тыпланат, адак туддене сай илаш тунгалеш...» Тиде — чон вургыжтарыше ужаш.

Ямле вийым тудлан «але марте» шомаклам пачаш-пачаш каласыме дене пуымо. Пытартышлан «шоналтенат огыл ыле» — «шонен ыле» манмыже чыла рашемден-иктешлен пуа.

Пачаш-пачаш каласыме шомакын вий сбраллыкше турло шонымашым ваш ушен тагастарен радамлымаште поснак раш почылтеш. Адак М. Шкетанын возымыжым ончалына: «Ынде, векат, Кузьма ожнысо гай пылныше, унгышо огыл, векат, армийыште тудын шинчাপун курьылтын, векат, ватыжын йонгылышыжлан, «айда йора» манын, кидшым ок ружал». Теве кузе писатель «векат» шомак полшымо дене шке ойжым сбрастара да ик шонымаш почеш весым тылечат вияркакым ойлен колта.

Пачаш-пачаш каласалтше мут але ойса-выртыш кулешан шонымашым поснак ойыраш сай йоным ышта, мутлан:

Ныл ий вучыш, ныл ий возыш,
Ныл ий омыжым коштен.

А. Бик.

Ужде эртыше кум ийын
Кумылжак кум пачашан!

М. Якимов.

У корныш, у семыш, у жапыш
Чымалте уэмше элна.

Г. Матюковский.

Сылнымлыкым ешарен, почеламут корно-
влак пачаш-пачаш каласалтыт, ик ужашым
весе дене ушат да тўналме шонымашым ум-
бакыже шуят, мутлан:

Ер воктене пеш эрдене
Чинче гае лупс налеш,
Кече дене лупс йомеш.

Олык Ипай.

М. Шкетанын ойлымаштыжак Карпуш
шкеж нерген шонкала: «Але тудо рвезе,
ушым шынден шуктен огыл? Але тудо пу-
тырак таза, вийжым кучен моштен огыл?
Але айдеме ден айдеме кокла илишым
моштыде ончымаш тудым тушко тайныш-
тарен?» «Але» шомакше моло деч нимо дене
ок ойыртемалт, но предложенныйым моштен
чонымылан кѳра шўмеш вочшо куатым
налын. Стилистический йѳнжѳ — а н а ф о р а.

Анафора годым предложений, почеламут
корно але строфа-влак икгай йўк, шомак да
ойсавыртыш дене тўналалтыт.

Йўк анафора:

Лектат ынде
Чот йонгалтше мурышкем,
Чолпан семын,
Чодыра мучко сай волгалт.

Олык Ипай.

Слог анафора (чыла корно, мутлан, «тор»
слог дене тўналеш):

Тормылан-тормылан куэтым шындышна,
Тормылажым тѳрлатен торланышна,
Тормылажым тѳрлатен ышна торлане,
Тора тагым кучен, вучен орланышна.

В. Колумб.

Мут анафора (кўлешан шомак раш кой-
шын ойралтеш):

У калыкемын койыш эреак тугай:
У пѳртыш нимомат огеш нал тоштым,
У ийышкат шўкшакым огына нангай —
Пеледше илишна!..

М. Емельянов.

Уэш чонна куан ден темын,
Уэш, мурен, шерна ок тем,

Г. Матюковский.

Изи ош эргым
Изи ош пийым
Изи Кемсола гыч конден.

В. Бояринова.

Ойсавыртыш але мут мужыр анафора:

Чын мут шоячылан сыра,
Чын мут огеш йѳрате йогым.

В. Дмитриев.

Моско дечын шуэн Моркышкем,
Моско дечын шуэн савырнем.

В. Колумб.

Синтаксический анафора (але анафоричес-
кий параллелизм) годым почеламут корно-
влак, икгай савыртыш дене тўгалын, ик ра-
дам дене чоҗалтыт, мутлан:

Айдемылан айдеме — родо!
Айдемылан айдеме — таҗ!

С. Николаев.

Аван шыма мутшо — эн шерге пѳлек.
Аван шыде йўкшѳ — эргыжлан вожылмаш.

А. Степанов.

Пѳрт ончылно, сад лонгаште,
Слива шуын лўнгалтеш.
Пѳрт ончылно, вуй мучаште,
Ильич тулжо волгалтеш.

И. Осмин.

Вараш кодеш Йынаш кылтам пурташ,
Вараш кодеш Йынаш кылтам шияш.

Олык Ипай.

Ыле частица полшымо дене синтаксичес-
кий анафора онгайын сѳралештеш:

Ужаш ыле — могай лийын сынже-капше,
Палаш ыле — шўмжѳ кѳн верч кѳн йўкшен?

М. Якимов.

Пѳртыл ыле мѳнтет. У, сай пѳртым ыштен,
Пурто ыле пелашым мотор суртышкет.
Ончо ыле чалемше аватым тый шке,
Шыргыж шинчыж ыле, йочатым рўпшен.

В. Бояринова.

Анафора, строфа кѳргыштѳ кучылталтын,
почеламут семым корно гѳч эре утыр внян-
ден кертеш:

А мыйын телат уло
Ош комбо гае.
А мыйын шошат уло
Ломбо пушан.
А мыйын шыжат —
Опто шурным — нангае,
Пѳлек гае нал.

С. Вишневский.

Тўрлѳ мутын икгай грамматический фор-
мылаж дене анафорический параллелизм
йѳршеш вес сыным налеш:

Колыштам — пылышлан ом ўшане.
Ончыштам — чынак нушкыт пыкше.

В. Колумб.

Кидыштем — пашан кышаже,
Шўмыштем — эре кенеж.

Д. Исламов.

Кутыраш — мутемже сондык тичак,
Муралташ — муремже шўшпык нар.

И. Стрельников.

Аклышым тылзым
Чолпан гаяк корнышто,
Шотлышым тыйым мый
шўшпыкклан чонышто.

Г. Гаднатов.

Ойлаш тўналме шонымым тичмаш образ-
ыш чумырен ойлаш строфасе анафора кугун
полша, тыгодым кажне строфа икгай мут
але савыртыш дене сѳрастаралтеш. Мут-
лан, М. Емельянов «Шонышым...» почела-
мутшым пўтынек тиде йѳн дене возен: шым
строфам «шонышым» шомак дене тўналме.
Иктыже:

Шонышым: авамже тошто
Пѳрт окна гыч шып онча,
Ой, уке! Тыге фотошто
Тўсшѳ мыланем конча.

Строфико-синтаксический анафора го-
дым строфа-влак тўналтыш шомакышт дене
веле огыл, предложенныйым чоҗымо ойыр-
темышт денат ваш лишем кылдалтыт, мут-
лан:

Вучо мыйым кечан кенгежым...
Вучо мыйым шортнялга шыжым...
Вучо мыйым олма түс телым...
Вучо мыйым лай порсын шошым...

С. Николаев.

Строфа кокласе анафора сбралын йонгалтеш:

Шижде күрылтшө ломбо лышташ,
Шортшо түрвыла лыб-лыб лиял,
Чонешта шочмо укш деч тораш...
Эх, могай тудын шыже пиал!

Эх, могай... А вет шошо эрден
Шүшпек сем почеш тудо куштен.
Мотор жап муро семла эртен,
Күрылтшашым кө ончыч туштен?

Күрылтшашым... Ораде мардеж
Нимомат ок шотлал — ойыра.
А парчаш кодшо мужыр шортеш,
Мландыш вочшо тан верч ойгыра.

М. Якимов.

Кушто анафора уло, тушто пүтын почеламут але ужашыже виян шонымаш дене шолынак шолеш. Амалже — сылнымут синтаксис дене пайдаланен моштымаште. Лышыл але икгай йүк, мут ден ойсавыртыш-влак, почеламут корныла ден строфам тугалын, сымыстарыше вийышт дене марий поэзийым йонгалтарат.

Тиде сылне семыш шке ямжым эпифора уша. Ындыже почеламут корныласе пытаргыш йүк, шомак але ойсавыртыш-влак икгай лийыт. Ты гана стилистический йонын сбраллыкше мучашке чумыралтеш.

Йүк эпифора:

Вуетым нолтет,
Тидым-тудым пурлат —
Куржат институтыш,
Шүлештын куржат,
Шүмбелетым ужат,
Тунамат тый куржат.

А. Степанов.

Тыште «ат», «жат» рифма кумыл модыш семын рончылт эрта. Але «эш» да «уш» эпифора:

Тунам йүд омыжат йомеш,
Ик век, вес веке пörдалеш.
Тöшакше кермычла чучеш.

Мален ок керт — шона Якуш:
— Молан пашаште мый ом куш?
Але ок сите мыйын уш?

М. Казаков.

Мут эпифора:

Эрден — паша,
кечывалым — паша,
кастене — паша
Кочкаш шинчат — паша,
канаш лектат — паша,
малаш возат — паша,
Мылам тыге келша.

А. Степанов.

Йүк вашталтышан онай эпифора:

Шангысек кочкаш ямде,
Путырак кочкыш ямле...

Олык Ипай.

Синтаксический (ойсавыртыш але мут мужыр) эпифора:

Шүдö шүман пörтын
Кумыл кече гае,
Шошо кече гае —
Тый от керт йörтен.

А. Иванова.

Эрден каем пашашке —
ваштарешем кече,
Кастен толам паша гыч —
ваштарешем кече.

В. Колумб.

Тамле, кочо — мый палем,
Неле, шыгыр — мый палем,
Шүлыкетым лош пайлен,
Тыйын кече ден илем.

А. Иванова.

Строфасе эпифора корно мучашым эн шергакан мут дене пачаш-пачаш ушештарен сбрастара. Тыге, мутлан, Олык Ипай «Йолташем» почеламутшым кок корнан строфа дене возен да кажныжым «йолташем» шомак дене виянда. Иктыже:

Мый декемже молан ок тол вашмутет,
Мыланем тый сыренат мо, йолташем?

Тиде йонымак Осмин Йыван «Ом мондо», М. Емельянов «Йöратем» почеламутыштым возымышт годым кучылтыныт. Осмин Йыванже кажне кум корно мучаште роштке оила: «Ом мондо!» (Чылаже индеш пачаш пелешта). Мутлан:

Пеш йöсö годым, моторем,
Лыжга шомакым, мыланем
Каласенат тый, — ом мондо!

М. Емельянов кажне кок корно мучаште «йöратем» манеш, мутлан:

Окнам почын шыргыжметым
Ончен эрташ йöратем.
Капкам почын куржын лектын
Вашлийметым йöратем.

Тшартыш вийым эпифора синтаксический параллелизм пелен налеш: почеламут корно мучаш-влак ик радам дене чонгалтыт, садлан тичмаш йомартле сем шергылт лектеш. Мутлан:

Поэтын гын
перо кеч нүшкө,
Айдемын чоныш —
корно икте.
Иктак,
кузе салтакым — мöнгыш,
Кузе апшатын —
апшаткудыш,
Кузе йöратышын —
шүм лöдыш
Эреак у да
үмыр кутыш.

В. Колумб.

Синтаксический параллелизм эпифора дене моштен пайдаланыме годым почеламут түрлö чиян сылне сүрет семын волгалтеш да чон тарватыше шонымашым шочыкта, мутлан:

Ал пеледыш үмбак тул сескем
возылдале —
Ал пеледыш йүлыш.
Сар пеледыш үмбак покшым-лум
возылдале —
Сар пеледыш шулыш.

Изи шўм-чонышкем енг шомак
возылдале —
Йоратымашем йўкшыш.

И. О с м и н.

«Ида кўране» почеламутыштыжо строфа
тўналтышлам В. Бояринова синтаксический
эпифора йўн дене волгыдо кумыланым
теве кузе чога:

Суксо гае рвезем уло мыйын...

Йўксё гае рвезем уло мыйын...

Ужара гай рвезем уло мыйын...

Кече гае рвезем уло мыйын...

Ой, ида кўранал мыланем...—

манеш пытартышлан поэтесса.

Южгунам йўк анафора ден йўк эпифора
ваш ушалтыт да почеламутын ужашыже
пўтынек ик сылнылык кылдыш дене чак
ушалтеш:

Эн чечен мутшыла тиде ныжыл поэмын
Возеш мландышке пырче, шўртнялгын,
Нарынчалгын шыта, имыла рокым шенгын,
Ужаргалын шарла, у кенезым, парчангын.

М. Я к и м о в.

Строфам сылнештарыме стилистический
йўн семын эпистрофа кучылталтеш.
Тудо кок тўрлө лиш. Иктыже строфа тў-
налтыш ден мучашым ик савыртыш денак
сўрастара, мутлан:

Тудо йўршыи поэт лийын огыл,

Кё ок пале пеледыш ден
шўдырын йылмым,

Кё ок шиж лишыл тагын шўм-кылым,

Тудо йўршыи поэт лийын огыл.

В. К о л у м б.

Весыже лач строфа мучаште веле пачаш-
пачаш каласалт кая, мутлан, М. Емельянов
«У туныктышо-влаклан» почеламутышым сў-
растараш ты йўным ойырен налын: шым
строфа мучаште «У туныктышо-влакна!»
обращений шым гана кучылталтеш. Икты-
же:

Шомак аршашым погкален,
Алал шўм-чон дене пагален,
Тыланда мый мурым пўлеклем,
У туныктышо-влакна!

В. Бояринован «Пиалан улына» пачела-
мутыштыжо кум строфа мучаш икгай:

Ой, ачаже, ўшан йолташем,
Пиалан улына: сай ешем.

Эпистрофа дек рефрен лишемеш. Ту-
дым вес семынже припев маныт. Тыгодым
строфа почеш ик але икмыняр корно поче-
поче йонгалтеш. А. Бикын «Мемнан тагна
комсомол» мурыж гыч рефрен чылалан па-
лыме:

— Туге мо?

— Туге шол!

— Мемнан тагна комсомол!

Эх-ха, ха-ха-ха,

Мемнан тагна комсомол!—

тыге вич гана каласалтеш.

Кумдан шарлен С. Николаевын «Поро
кас» мурыжо тыгай рефрен дене:

— Мландылан, калыклан

Лийже поро кас!

Чўккыдын шергылтеш М. Емельяновын
«Илыш корнышто» мурыжо, рефренже кок
вариантан.

Иктыже:

Умыр имнына кудалже,
Покто веле, корно сай.

Весыже:

Умыр имнына йорталже,
Покто веле, корно сай.

Куд строфа мучаште нуно кум гана ал-
машталтыт.

«Герония нерген мурыштыжо» С. Вишнев-
ский рефреным сўралын вашталтылеш: он-
чыч каласыме ойжым кўчыкемден, кокимшо
гана ойла, ты ганаже йўк эркышна, ончыч-
со корнын йўк савышыж гай шокта. Стро-
фа мучашлам веле колыштына:

Эн поро мут ден веле шарналтат.
Эн поро мут ден шарналтат.

Кок пулеметын тулжо гай йолген.
Кок пулемет тул гай йолген.

Эреак кугешналын ойлена,
Ме кугешналын ойлена.

Атакыш угыч нуным нўлтат.
Атакыш угыч нўлтат.

Параллелизмат тўрлө лиш. Чўк-
кыдынак синтаксический параллелизм ваш-
лиялтеш. Тидын годым почеламут корныла-
се предложений-влак йўршеш икгай рада-
ман улыт, мутлан:

Кунам йўд рўдын шкетынак кодат,
Пуэт йўкетым — ок кол нигўат.
Шует кидетым — ок нал нигўат,—
Шарналте мыйым:
Кок вий ок селгалт.

А. И в а н о в а.

Ыльыч тый кече гаяк
мыйын ушышто,
Ийыч тые йўксё гаяк
мыйын шўмыштё.

Г. Г а д и а т о в.

Лектеш тўняште кече
Маршан кундем гычын эре,
Эрден юалге,
кечывалым шокшо,
кастене нойышо.

Кўза тудо мылам,
тырша тудо мылам,
ноя тудо мылам,—
Нигё ок шойышт.

А. С т е п а н о в.

Ик шўлышан, ик радаман виян почела-
мут строфический параллелизм йўн дене
возялтеш. Тыште чыла строфа тўналтыш
гыч мучаш марте ик сем дене ямлана, чы-
ланат йыгыр пелаш семын кушкын толыт,
мутлан:

Тендан ялда, мемнан ялна
Кок пасу ден шелалтыт.
Тендан пасуда, мемнан пасуна
Кок олык ден шелалтыт.
Тендан олыкда, мемнан олыкна
Энер вўд ден шелалтыт,—

манеш М. Емельянов да кум строфам ку-
мынек параллелизм йўк денс виянден чо-

на. М. Якимов гын куд строфан почеламут-
лан шырге йогышо вўд семым пуэн, садлан
кажне строфа куштылгын лудалтше тыгай
тўсым налын:

Шурным солен олтымеке,
Олыкын тўсшө йомеш.
Олыкын тўсшө йоммеке,
Шўлыкын тудо коеш.

Лач тыгак молыштат икшырымын, лыжган
кумылым вўчкат.

Стилистический йөнум чын умылымылан
көра кажне строфалан сылне семым пуымо,
шўм тичак ныжылге-ныжылге шонымаш
темеш, шўргывылыш кечыйол тўсым налеш.

Шөрымө параллелизмын сьораллыкше вес
сынан: каласаш шонымым тудо шөрымө та-
настарымаш гоч виян почын пуа. Тиде йөн
дене Осмин Йыван «Умыр» почеламутшым
келгемден:

Ший оржан имне йорталта,
Шем чодыра покшечын йорталта.
Тиде ший оржан шем имне огыл-ла —
Чинче толкынан эгер йога,
Нур гыч нурыш онгыр йўк шергылтеш:
Тул гай имне төрштыл-модын кудалеш.
Тиде онгыран тул имне огыл-ла —
Кўчык ўмырна эртен кая.

И. Караев ныл корныжлан ты йөнум
ойырен налын да виян, келге шонымашым
кужу жап шарнышашын каласен:

Кунам тушман-влак ондалат,
Лиеш чыташ, пўй пурынат.
Кунам йолташ-влак ондалат,
Ок лий чыташ, кеч шортынат.

Шөрымө параллелизм вес йөн денат чо-
налтеш:

Таг пелен — куан ток-ток,
Таг уке — пиал йок-йок.

М. Емельянов.

Ынде мыскара семым онгарыме, но сады-
гак илышын чынжым ойлымо: таг уке —
пиал уке (йок — татар мут — «уке»).

Синтаксический параллелизм дене тўн
шотышто кум түрлө стилистический фигура
чак кылдалтын. Тиде — изоколон, симплока
да хиазм.

Изоколон годым йыгыре предложе-
ний-влакын ужашышт чылт але йөршеш га-
як ик радаман лийыт, мутлан:

Ленин уке — ойжо уло,
Ленин ойжо — ленинизм!
Ленин уке — корныжо уло,
Ленин корно — коммунизм!

С. Чавайн.

Сер тич вўдшө йога.
Чон тич мура йонга...

С. Николаев.

Кадыр пушенгын — ўмылжө кадыр,
Тупынь айдемын — ўмыржө тупынь.

М. Каз'аков.

Симплока кок түрлө. Иктыж годым
ой тўналтыш ден мучаш икгай лийыт, а
покшелже ойыртемалтеш, мутлан:

Шуэш шуко илыме,
Шуэш кумдан илыме...

А. Степанов.

Кече шичымат ужам,
Кече лекмымат ужам,
Ом уж кече гай тўсетым,

М. Емельянов.

Май — урем тич.
Май — шўмем тич.

А. Степанов.

Весыж годым ой тўналтыш ден мучаш
ойыртемалтыт, а покшелже — икгай, мут-
лан:

Илем мый эре ик олаште,
Коштам мый эре ик пашашке.

Д. Исламов.

Тўс чеверлык — жаплан веле,
Чон чеверлык — ўмыраш!

А. Бик.

Хи а з м годым йыгыре предложений-вла-
кын ужашышт ыресла (грек буква хи) ве-
рандалтыт: предложений ал мут мужыр-
влак шке тўсышт дене (шомакышт дене)
икгай лийыт, но мут радамже мөнгешла
вашталтеш, мутлан:

Шўм мура — мура чыла...

Э. Анисимов.

Йўк калыкын лие.
Россий лие калыкын.

А. Степанов.

Илен тўняште мурызо айдеме,
Шоктен гармоньым, кўслемат шоктен.

С. Вишневский.

Ме куш она кай чоҗештен я йолын,
Кыша кодеш, кодеш ыштымына.

И. Стрельников.

Кумда позиционный параллелизм сыл-
нымут теорийыште амебейный (пачаш-
пачаш алмашталтше) композиций лўм дене
вашлиялтеш. Почеламутым тыге чоҗымо го-
дым тудо пўтынек але ужашыже ик сынан
лиеш. Амебейный композиций дене марий
поэт-влакат пайдаланат, тудын түрлө йөн-
жым кучалтыт. Мутлан, В. Чалай воза:

Эрден вўдлан вошышыч,
Кастен вўдлан вошышыч —
Эре вўдым нумалат,
Көлан чайым йўкталат?

Волет Сердеж курыкым,
Кўзет Сердеж курыкым —
Эре курыкым тошкет,
Ноялеш, уке йолет?

Водно письмам возышыч,
Эрден письмам возышыч —
Эре письмам возгалет,
Көн шўм-чонжым когартет?

Н. Мухин амебейный композиций годым
«йодыш-вашмут» йөн дене почеламутшым
тўзата:

Көлан күлеш тыштак рай?
Лий мыйын гай!

Көлан ок күл сар паша?
Тыш толза!

Кө ок чакне, керек йўд?
Тол, ит лўд!

Кө тўтанлан ваш шога?
Ну, толза!

Кө кашалан пеш виян?
Айста-ян!

Почеламутын сылнылык шулдыржо — а к-
ром о н о г р а м м а: почеламутын ик
корно мучашыж ден вес корно тўналтышы-
же икгай але лишыл лийыт. Акромонограм-
ма кум түрлө.

Иктыже — слог акромонаграмма: ик кор-
но мучашысе слог вес корным тўналеш,
мутлан:

Солна шолып ойлымо
Ойго шомак...

В. Дмитриев.

Тыш шўшпыкат толеш, шинча мурен,
Мура, шўшка. Могай чечен сай вер!

Олык Ипай.

Трай-тыр-тыр — мемнан уна,
Уналан уке мелна.

Э. Анисимов.

Ший вўд воктен Осман Йынаш илен,
Илалын икмарда суртан-печан.

Олык Ипай.

Весыже — рифма акромонаграмма: ик кор-
но мучашысе рифма вес корно тўналтышыш
кусаралтеш, мутлан:

Кўтү урылтышым уждымын,
Ушдымын
Вўльб чыма!

В. Колумб.

Кумшыжо — мут акромонаграмма: ик кор-
но мучашысе мут але мут мужыр-влак вес
корным тўналыт, мутлан:

Нимо дечын чesле мемнан илыш пого,
Тўн пого — Айдеме — элнан вий-куат.

Д. Исламов.

Йолташым ужын уремеш,
чыла ом ойло,
Чыла ом ойло мый
ўстел сий воктенат.

Г. Гадиатов.

Ойым чоґымо стилистический йўн семын
шке сўраллыкше дене мут онго ойыртемал-
теш. Тудын годым ик шомак почеламут
корным тўналеш да мучаште каласалтеш,
мутлан: «Адак у савыртыш. Адак!» (Д. Ис-
ламов). Шукыж годым тыгай шомак ик
корным тўналеш да вес корно мучашыш
кусаралтеш, мутлан:

Паленам:
садиктак илет тые тўняште,
Тидым мый
Шўм-чон дене эре паленам.

Г. Гадиатов.

Кырен кечыгут шагат семын,
Ялнажын шўм семын кырен...

Г. Матюковский.

Ужам мый ты Гербыште вийым кок
тўрлым.
Пашазым, кресаньыкым тушто ужам.

Д. Исламов.

Куанле илышын
Иўлаже куанле.

Д. Исламов.

Рифман онго — сылнын йонгалтше йўн,
мутлан, калык поэзийыште: «Курмызак шы-
же йўштў вашеш шылмыла модаш кумыл-
зак».

Строфа кўргысў онго дене Олык Ипай
шке триолетше-влакым тўрла: строфам мо-
гай предложений дене тўналеш, тугай де-
нак пытара, мутлан:

Ала келша гын мыйын муро,
Кугу мастар поэт, тылат?

Ала таклан шўмем мый туржым.
Ала келша гын мыйын муро?
Онча, чикта, пукша у курым,
Ала йўршеш уке талант?..
Ала келша гын мыйын муро,
Кугу мастар поэт, тылат?

Шонымым виянрак каласыме стилистиче-
ский йўн семын апофазий чаплана, ты-
годым поэт-влак ончыч каласымышт дене
шкак огыт келше, тудын олмеш вес шоны-
машым, утларак куатлым, чын дене вол-
галтым, ойлен пуат, мутлан:

Ужам — книга.
Уке! Могай книга?
А памятник шога.
Почам — книгам.
Уке! Могай книгам?
Почам музей осам!
Лудам — книгам.
Уке! Могай лудам?
Мый Пушкиным ужам!

М. Емельянов.

Тыге Пушкинын творчествожым поэт
апофазий йўн дене пеш кўкшын акла.

«Огыт» шомак полшымо денак вес сти-
листический йон — литота чоґалтеш. Ту-
дын годым каласыме шонымаш шўралтеш,
но олмешыже весе ок ойлалт, мутлан, куш-
тылго олмеш — неле огыт, кўчык олмеш —
кужу огыт да молат:

Куанна ты ганат изи огыт —
Поян шурным ончен куштена.

Д. Исламов.

Чашкерласе кайык семын огыт
Тиде кече лекмым вученам.

И. Стрельников.

Кугу огыт марий кундемна, калыкна...

М. Якимов.

Арам лийын огыт мемнан орлыкнаже,
Арам йоген огыт вўрна.

Г. Матюковский.

Умыр кўчык — кужу дене огыт
Тек пайдале лиш калыклан.

А. Бик.

Сўралым сўрал манаш нелыжак огыт,
Тыглай гыч сўралым ужаш нелырак.

Э. Анисимов.

Возымым ылыжтараш полшышо стилис-
тический йўн коклаште апострофа йо-
мартле вийже дене ойыртемалтеш. Тудо кок
тўрлў. Иктыже — ег колен гынат, тудын
дене илыше семынак мутланат. Теве А. С.
Пушкин лўмеш возымо почеламутыштыжў
С. Г. Чавайн кузе ойла:

Кугу поэт! Пророк мутет чоґештыш.
Русь мланде кумдыкеш чоґет шарлен.
Кугу поэт, кугу айдем лўметым
Чыла тўнясе калыкат пален!

С. Чавайнак М. Шкетан дене кутыра:

Чеверын, йўратыме Яков йолташ!
Ме тыланет раш мутым пуэна:
У писатель-влакым, тыйым олмешташ,
Саска гае ончен, лыг куштена!

А. Бик С. Чавайнлан шўм мутшым пў-
лекла:

Шке калыкнажын эн первый поэтше,
Сергей Григорьевич, тыйыц ойпогетым
Ме ашнена шкенаи шўм-чоґыштак.

Вес түрлө апострофа — чондымо дене
чонан семьи мутланымаш:

Мардеж, тый чарналте!
Иүр пыл, шортын кай!
Э. Анисимов.

Луктыч тый курорныш
Мыйым, чал Урал
Вурс гай вий-куатым
Пуэнат, Урал.
Д. Исламов.

Салам, мотор Юл! Мый ом керт тоен
Нөлталтын кынешше ший йогын оем.
М. Якимов.

• Ой, тый, рвезе пагытем,
Тыйым мурыштем моктем.
С. Николаев.

Шокшо рвезылык,
Шошыла ташле,
Мландым леве вүд дене темен!
А. Степанов.

Каласкалыме образым виягдыме але
луштарыме денат сынылыкым кугемдаш
лиеш. Тиде — климакс да антикли-
макс.

Климакс годым ик действий почеш весе
эре утларак кугу вий дене алмашталеш,
мутлан:

Пелештал,
Шыргыжал,
Муралтал —
Почешет мланде түрыш каем.
А. Иванова.

Шуэш мыйын илыме,
Пеледме,
Йөратыме!
А. Степанов.

Тыгак моло шомак ден ойсавыртыш-влак
жат климакс годым значенийышт дене ку-
гем-вияг тоашо радам дене поче-поче ка-
ласалтыт, мутлан:

Ушан ег-влак ожно шинченыт мемнан
Яндар илыш верч,
паша калык верч,
эрык верч!
В. Бояринова.

Калыклан тый вүд гай, юж гай,
кече гай күлат.
М. Емельянов.

Антиклимакс годым шомак-влак значе-
нийыштым луштарен верандалтыт, мутлан:

А эртет
Да мондет,
Йомдарет —
Маке семьи вашке лывыжгет.
А. Иванова.

Лудшын чонжым вашке тарватыме йөн
амплификаций: ик ойыш түрлө эпи-
тет, образ, синоним да молат чумыралтыт,
тыге пүтынь ойын алгаштарыше вийже ке-
нета нөлталт кая, мутлан:

Кодем тылат Йошкар-Олам,
Лыжга авам — кечан кенгежым,
Ший лунс ден мушкылтшо шып эрым,
Ноялше касым, ўжарам,
Ломбер серан Какшан эгерым.
Күкшө пүнчан да куэран,
Чүчкалше сывынан чодырам.
В. Бояринова.

Тыгай ойын сылнештарыме вес стилисти-
ческий йөнжө уло. Тиде — асиндетон,
але ушем мутдымылык, мутлан:

Октябрь помыжалтыш ялым,
тўням,
сандалыкым.
А. Степанов.

Тау, тылат,
Йошкар-Ола:
Мөнгем улат,
ачам улат,
авам улат.
В. Бояринова.

Пуэна тылат киндынам утым
Ме, эн чаплым,
эн тутым,
эн спайлым,
эн тутлым.
И. Осмин.

Ушем мутдымо ойышто шонымаш ик сў-
ретыш чаткан чумыралтеш, кумыл вийже
кугемеш, садлан эстетический күлешлыкше
сескемалт лектеш.

Мурпашаште тыгак ушем мутым ик
ойышто каласыдеат серлагаш ок лий. Ти-
де — полисиндетон (шуко ушем мут-
лык), мутлан:

Тек күчык залп шўгар ўмбалне
Кандалгё южым сургыктен;
Тек курымешлан мланде налын,
Йолташым рокышко тоен;

Тек неле ойго, шинчавўдым
Шиждегеч луктын шўргышкет;
Тек ик жаплан нелемше кидым
Пыштет тый шкендын онгышкет;

Тек памятник ойла шке ойжым,—
Тый ит ўшане нимолан:
Элнан сенгалтдыме геройжо
Огеш йом мланде йымалан.

М. Казаков.

Тек — уступительный ушем мут. Кумдан
каласаш шонымым тудо посна ужашлан
шелета, но йөршеш ок ойыро, а почела ра-
дамлен лекме почеш иктешлен ойлаш йөн-
ным ямдыла: «Тый ит ўшане нимолан...»
Пачаш-пачаш каласалтше ушем мут түрлө
шонымашым ик кумыл аршашыш чумыра.
Тыге шке ужашлаж дене ваш ушалтше кел-
ге да кумда образ шочеш.

Ойым күчыкын да раш чогаш эллипс
полша. Тиде — куштылгын тогдаяш лийме
мутым каласыде кодымаш. Мурпашаште
эллипс чўкыдын вашлиялтеш, мутлан:

Шўвырзө, шўвырым!
Олык И п ай.

Иырым-йыр нур да нур — вошт умбаке,
Чодыра түрыштө — кас ўмылка.

И. Осмин.

Төр пасу кия шуйналын,
Ни тўнгалтыш, ни мучаш.
А. Бик.

— На, фашист!—
Танк веке кычкыральым:
— На, мый тыйым шукертак вучем!
С. Вишнеvский.

— Човет каваште апшаткудым,
Дворецым — мланде йымалан.
М. Казаков.

Имнем умыла. Вачышкем вуйжым пыштыш,
Кожге шўлалтале да — мыйын почеш!

С. Николаев.

Теве ончыч командирмыт —
Шарин ден Эрай.

Я. Ялкайн.

Ой тичмаш огыл гынат, чыла умылаш
лнеш. Шонымаш эллиплан көра чатка сын
дене тўзлана.

Шке значенийышт дене йөршеш ойырте-
малтше шомак-влакым кучылтын, тўрлө
шонымашым икте-весеышт дене ваштарешлен
тангастарыме годым пеш виян сылнымут
образ шочеш. Тиде стилистический йөн —
антиге́за (ваштарешлымаш). Тудлан
эгертен, М. Казаков «Марийский АССР»
поэмыштыже шочмо калыкын ожнысо илыш
йöсылыкшым да тачысе пиалже ден куан-
жым устан сўрётла, мутлан:

Уй дене мушкылтын, поян тўшка лöча.
Пеле колен, кошкен, незер илаш тöча.
Поян тўшкан каваныште кушкеш куэ,
Незерын гын пурлшашлык курика уке.

Вес вере:

Озаланеныт ожно шогавуй ден косила,—
Коркалышт мландым, локтылын чыла...
А кызит пеш кумда пасу ўмбач комбайн
Кая корабльла, тўредеш виян.
Да трактор куралеш куатлын путырак,
Кандырала мамык кашым пўтыра.

Але:

Лавыра пыжаш улмаш Чарла ола —
Тупрўдыш вошт сар алаша вола.
Ончал-ян, кызит мо гын волгалтеш?
Какшан воктен столица нёлталтеш,
У кече дене тўзлана Йошкар-Ола...

Кажне ужашыште икте-весежлан ваш-
тареш шогышо умылымаш каласалтын: по-
ян — незер, лöча — кошка, шогавуй — трак-
тор, косила — комбайн, вола — нёлталтеш,
Чарла — Йошкар-Ола да молат.

Сылнымут синтаксисыште поснак кумдан
шарлыше да писатель ден поэт-влакын йö-
ратыме йөн — инверсий: предложенийы-
се мут-влакым, грамматика правил деч ко-
рагын, онгайын да сбралын верандымаш.
Инверсий дене пайдаланен моштымо годым
поэзий йылме утларак чолган йонгалтеш,
мутлан:

Нёлта поэзий кўшкө, кўшкө, кўшкө.

В. Колумб.

Волгыдо курым
Ынде у мурым
Йывыртен мура мемнан нерген.

С. Николаев.

Ик кечын ялыш толын композитор
Да семым, налын, нотышко возен.

С. Вишнеvский.

Уке, шўмемжым мый ом кодо,
Салтакла сусырга гынат:
Вет мыйым тудо йöсö годым
Кудалтен огыл ик ганат.

Г. Матюковский.

Тый пурлат саскам, моторым,—
Шушо тамже мочол ямле!

М. Казаков.

Ужаш йöсö огыл: предложенийын чыла
ужашыже шкенжын тыглай радамжым
вашталтен кертеш. Сказуемый эн ончыч
шындалтеш, дополнений але подлежащий—
мучашке да молат. Чылаж годымат тиде
мурпашан йонгыдылыкшо верч ышталтеш.

Сылнымут синтаксисын тўрлө йөнжö де-
не сем шулдырым налын, эн тыглай мут
мурпаша саскам тўвыргын кушташ писа-
тель ден поэт-влаклан кечыйол кумылым
пуа. Кажне йөннын шке эстетический куат-
ше уло. Тудын дене пайдаланен моштымаш-
те — талантын сылнылык памашыже.

З. УЧАЕВ,

филологий наука кандидат.

Ончыко. - 19809. - № 2.